

13. *Svoboda. Ukrayins'kyu shchodennyk — Freedom. The Ukrainian Daily* (1980) U svitlu pam'yat' — In Memoriam. 26th April. p. 4 (in Ukrainian).
14. *Svoboda. Ukrayins'kyu shchodennyk — Freedom. The Ukrainian Daily* (1977). U svitlu pam'yat' — In Memoriam. 16th August. p. 4 (in Ukrainian).
15. FILIP, J. (1967) Ivan Borkovský. *Archeologické rozhledy*. 19(4). pp. 429–432 (in Chekh).
16. *Oksana Lyaturynska (1902–1970), sculptor, poet, writer.* (1945) F. 3915. Op. 1. Spr. 12. Art. 4. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv (in Ukrainian).
17. *Ukrayins'kyj vil'nyj universytet v Prazi (Chexoslovachchy'na) — Ukrainian Free University, Prague (Czechoslovak Republic).* (1944) F. 3859. Op. 1. Spr.1, 200. Art.438. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine. Kyiv (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 17 квітня 2014 р.

УДК 930(477):159.923.2

І. М. Чістякова, І. Б. Кривдіна

ЕВОЛЮЦІЯ СВІТОГЛЯДУ Л. Г. ЛУК'ЯНЕНКА

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна

Чістякова Ірина Миколаївна, к.ф.н., доц., зав. кафедри правознавства

Кривдіна Інна Борисівна, к.і.н., доц., доцент кафедри правознавства, e-mail: krivdina.inna@mail.ru

АНОТАЦІЯ

Наукова проблематика представленої статті стосується визначення особливостей формування та еволюції світогляду такої відомої постаті в новітній історії України, як Левко Григорович Лук'яненко, в контексті суспільно-політичного життя України у другій половині ХХ — на початку ХХІ століття.

Автори виділяють чотири основних етапи еволюційно-світоглядного процесу громадського діяча: початковий (з народження до 1950 р.), комсомольсько-партійний (1950–1957 рр.), правозахисний (1957–1988 рр.) та політичний (з 1988 р. до сьогодні). При характеристиці кожного з етапів зазначаються основні чинники, які мали вирішальний вплив на формування та розвиток

особистості Л. Лук'яненка, а також розглядаються форми прояву його громадської активності у різні життєві періоди.

В результаті було визначено, що основні світоглядні позиції Левка Григоровича Лук'яненка, сформовані ще у молоді роки, залишилися майже незмінними протягом всього життя відомого правозахисника та політика. Змін, в основному, зазнавало бачення шляхів досягнення основної мети в залежності від історичних реалій.

Ключові слова: Л. Г. Лук'яненко; еволюція; світогляд; новітня історія України.

И. Н. Чистякова, И. Б. Кривдина

ЭВОЛЮЦИЯ МИРОВОЗЗРЕНИЯ Л. Г. ЛУКЪЯНЕНКО

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина

Чистякова Ирина Николаевна, канд. филос. наук, доц., зав. кафедрой правоведения

Кривдина Инна Борисовна, к. ист. н., доц., доцент кафедры правоведения, e-mail: krivdina.inna@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Научная проблематика представленной статьи касается определения особенностей формирования и эволюции мировоззрения такой известной фигуры в новейшей истории Украины, как Левко Григорьевич Лукьяненко, в контексте общественно-политической жизни Украины во второй половине XX — начале XXI века.

Авторы выделяют четыре основных этапа эволюционно-мировоззренческого процесса общественного деятеля: начальный (с рождения до 1950 г.), комсомольско-партийный (1950–1957 гг.), правозащитный (1957–1988 гг.) и политический (с 1988 г. до настоящего времени). При характеристике каждого из этапов указываются основные факторы, которые имели решающее влияние на формирование и развитие личности Л. Лукьяненко, а также рассматриваются формы проявления его общественной активности в различные жизненные периоды.

В результате было определено, что основные мировоззренческие позиции Левка Григорьевича Лукьяненко, сформированные еще в молодые годы, остались почти неизменными в течение всей жизни известного правозащитника и политика. Изменениям, в основном, подвергалось видение путей достижения основной цели в зависимости от исторических реалій.

Ключевые слова: Л. Г. Лукьяненко; эволюция; мировоззрение; новейшая история Украины.

I. N. Chistyakova, I. B. Krivdina

EVOLUTION OF WORLDVIEW OF L. G. LUKYANENKO

Odessa National Polytechnic University,
1 Shevchenko Avenue, Odessa, 65044, Ukraine

Chistyakova Irina Nikolaevna, PhD, Associate Professor, Head of the Department of Law

Krivdina Inna Borisovna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Law, e-mail: krivdina.inna@mail.ru

ABSTRACT

Scientific problems of the present paper concern identifying the characteristics of the formation and evolution of the worldview of such a well-known figure in the modern history of Ukraine as Levko G. Lukyanenko in the context of socio-political life of Ukraine in the second half of the 20th — early 21st century.

The authors identify four main stages of worldview evolution of this public figure: initial (from birth till 1950), Komsomol-party (1950—1957), human rights work (1957—1988), and politics (1988 till present day). In characterizing each stage authors identify the main factors that had a decisive influence on the formation and development of L. Lukyanenko's personality, and discuss the forms of public activity he devoted himself to in different life periods.

As a result, it was determined that Levko G. Lukyanenko formed his main ideological positions (the necessity of the struggle for an independent democratic Ukraine) in his youth, and those remained almost unchanged throughout his life. The vision of the ways to achieve the main goal, however, has undergone certain changes in accordance with the historical realities: for more than half a century of his public activities in the framework of the official Soviet ideology has changed the part in the clandestine human rights movement and eventually turned into a purely political work.

Key words: *L. G. Lukyanenko; evolution; worldview; modern history of Ukraine.*

Серед найбільш відомих українських громадсько-політичних діячів сучасності Левко Григорович Лук'яненко є у прямому сенсі епохальною постаттю. Свобода та незалежність України, захист її національних інтересів — основа його світосприйняття, головний життєвий орієнтир. Тому вважається доцільним розглянути процес еволюції світогляду відомого правозахисника та політика та прослідкувати вплив його особистості на історичні події другої половини ХХ — початку ХХІ століття.

Серед останніх публікацій та досліджень, на які спиралися автори, слід назвати монографії вітчизняних та закордонних науковців: Ю. Курносова «Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.)», Г. Касьянова «Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років в Україні» та Л. Алексеєвої «История инакомыслия в СССР. Новейший период», присвячені загальним питанням проявів незгоди та інакомислення в УРСР у зазначений період. У дослідженнях О. Гараня «Убити дракона: З історії Руху та нових партій України», Г. Гончарука «Народний рух України. Історія» та ін. розглянуто, зокрема, й участь Л. Лук'яненка у суспільно-політичному житті країни кінця 1980-х — початку 1990-х років. Важливе значення для розуміння проблематики мають також такі книги самого Левка Григоровича як: «Національна ідея і національна воля», «Сповідь у камері смертників», «Незнищеність» та ін. Про відомого діяча національно-демократичного руху України вийшла велика кількість публікацій у періодичних виданнях, які були використані дослідниками.

Основною метою статті є науковий аналіз процесу формування основних світоглядних позицій Л. Лук'яненка та змін у баченні ним шляхів вирішення суспільно важливих завдань у різні історичні періоди.

Серед невирішених раніше частин загальної проблеми слід виділити, зокрема, визначення основних етапів процесу еволюції світогляду Левка Григоровича Лук'яненка.

Формування особистості — складний та суперечливий процес, обумовлений не лише природним (біологічним) розвитком людини, а й соціальними умовами, в яких цей процес проходить. Явища світу відбиваються та перетворюються у свідомості людини, відливаючись у форму світоглядних уявлень, потім людина своєю діяльністю перетворює світ, приводячи обставини у відповідність зі своїми світоглядними уявленнями.

Народився Л. Лук'яненко 24 серпня 1928 р. у с. Хрипівка на Чернігівщині у родині селян. Формування особистості Левка Лук'яненка в дитинстві проходило під впливом особистого прикладу батька, який любив спогади про козаччину, шанував знання та дбав про інших людей, коли садив у лісі фруктове дерево. Мати Левка Григоровича була від природи розумна, мала чудову пам'ять, мислила логічно, була принциповою і відстою-

вала не когось, а істину, тому в селі її прозивали «адвокатка». Порівняно освічена (училася в гімназії), любила художню літературу, співати і знала багато пісень. «Ще не вмерла Україна» хлопчик почув у дитинстві від матері. Уже в дошкільному віці Левко знав кільканадцять пісень і вельми любив співати. «Якщо безмежна любов до пісні не народилася в мені разом з народженням, тоді прищепили її мені мати. І якщо Україну люблю більше за життя, то пісня — величезна частина України», — зазначав згодом Л. Лук'яненко у своєму життєписі [1, с. 3–5].

З раннього дитинства хлопець багато читав, задумувався над тим, як пригнічений український народ. Взагалі, класична художня література справила величезний вплив на формування світогляду Л. Лук'яненка, дала йому подальші життєві орієнтири та допомогла визначити способи громадської діяльності. Так, поеми К. Рилєєва «Войнаровський», а особливо «Наливайко» мали на молоду людину вирішальний вплив у тому плані, що в його свідомості смерть стала нормальним явищем для того, хто перший повстає на утискувачів народу. Енциклопедія Брокгауза і Ефрона посилила критичне ставлення до всього загалом і, крім того, остаточно затвердила його в думці, що не потрібно читати радянську літературу про сучасність. Читати треба про минуле, а сучасне треба вивчати власними спостереженнями. З двотомної історії дипломатії він виніс думку, що немає інтересів вищих від інтересів національних. Чотиритомна «Антологія української поезії» зміцнила у Л. Лук'яненка думку, що «за всяким українським друкованим словом є ще велика недрукована національна мрія. Друкують те, що дозволяли Уварови, Микола II та ЧК, а думають про те, що ми таки окремий народ і слід би вирватися із пазурів двоглавого орла і під стародавнім тризубом стати окремою європейською державою» [1, с. 9–10].

Після поїздки у відпустку з армії додому в 1950 р., де побачив нужду, приниження, Л. Лук'яненко дійшов висновку, що треба боротися за незалежну Україну і цьому слід присвятити життя. Для досягнення цієї мети необхідно дійти до вершин влади в державі, а оскільки влада зосереджена в руках партії, то треба просуватися по партійній лінії. Необхідно здобути вищу освіту. У 1951–1953 рр. вступив у комсомол, у партію,

а також на юридичний факультет Московського університету. Вів активне громадське життя. До 1956 р. зрозумів, що обраний ним шлях помилковий, призупинив свою громадську діяльність і вирішив з 1957 р. орієнтуватися на підпільну боротьбу.

Л. Лук'яненко разом з іншими інакомислячими у 1959 році створив Українську робітничо-селянську спілку (УРСС), у програмових документах якої вказувалося на обмеження Української РСР в її політичних, економічних правах та робився висновок, що для нормального розвитку української нації та її державності Україна повинна вийти із складу Союзу РСР та стати незалежною самостійною державою. «Методи досягнення нашої мети мирні, конституційні», — так було задекларовано в них [2, с. 172]. Агітація і пропаганда — ось способи діяльності УРСС. Завдання, за словами Л. Лук'яненка, полягає в підготовці народу до нового масового руху за національну свободу. «Важлива перемога, але ще важливіший фактор боротьби: доки нація бореться, у ній пульсує кров — вона живе. І якщо не сьогодні, то завтра вона неодмінно здобуде собі волю», — з такими переконаннями Левко Григорович розпочинав свою дисидентську діяльність [1, с. 12].

1961 р. Л. Лук'яненко заарештований і засуджений до страти, яку замінено 15-річним ув'язненням. 1966 рік виявився для нього важливим у розумінні напрямів та методів подальшої боротьби з радянською системою. Доти всі політв'язні орієнтувалися на підпільні методи праці. Нова генерація українських політв'язнів 1966 року, з якими активно спілкувався Левко Григорович, привезла у мордовські табори орієнтацію на легальну працю. Політв'язні збирають факти грубого порушення законів і прав в'язнів і передають їх до світової демократичної громадськості, розкриваючи перед демократичним світом безправність радянських громадян та справжню сутність тогочасного режиму. Таким чином, Левко Григорович розпочав у таборах правозахисну діяльність, яку продовжував і після звільнення 1976 року, коли став одним із засновників правозахисної Української Гельсінської групи (УГГ). У грудні 1977 р. знову заарештований, в червні 1978 р. засуджений до 10 років тюремного ув'язнення і 5 років заслання. Й все одно продовжував відстоювати свої переконання. В статті «Наші за-

вдання», підготовленій Левком Григоровичем влітку 1978 р., ним вперше висувалася ідея про те, що боротьба за права людини в Україні фактично перетворюється на боротьбу за права нації [2, с. 183]. Влітку 1979 року 18 видатних українських політв'язнів написали один з найпомітніших документів українського самвидаву — «Звернення українського національно-визвольного руху в справі української самостійності». Автори, серед яких був і Л. Лук'яненко, закликали поставити українське питання на розгляд Наради Об'єднаних Націй, уповноважуючи президента Світового конгресу Вільних Українців (СКВУ) вжити всіх заходів, необхідних для виходу України зі складу СРСР, також розглядалося положення України як російської колонії [2, с. 370]. Тобто, правозахисний рух асоціювався з національно-визвольним.

Після виходу з ув'язнення і повернення в Україну Л. Лук'яненко відновив свою громадсько-політичну діяльність у 1988 р. в Українській Гельсінській Спілці, був обраний її головою. Левко Григорович вважав, що позаяк майбутнє України цілковито залежить від успіхів перебудови, УГС і спрямовує зусилля на підтримку та поглиблення її. Для України перебудова, на його думку, означала не просто подолання несправедливого суспільного ладу, вона означала ще й незрівняно більше — життя чи смерть самої української нації.

Завдання УГС Л. Лук'яненко бачив в необхідності негайно йти до трудящих, до робітників для розтлумачення проблем України та першочергових завдань сучасності. Відомий громадсько-політичний діяч, зокрема, зазначав: «Із заміною свавільних диктаторських методів управління за допомогою законів, із переходом до правової держави відкривається як реальне право стаття 72 Конституції СРСР, що проголошує за кожною союзною республікою право вільного виходу із СРСР» [1, с. 57–59]. Тобто омріяна ідея незалежності України мала змогу реально втілитися на практиці.

На вересневих зборах 1989 року Всеукраїнської Координаційної Ради (ВКР) УГС було ухвалено нову політичну лінію: перейти до прямої агітації за вихід України зі складу СРСР. Саме в цей час Л. Лук'яненком була підготовлена розвідка під назвою «Проект програми Української демократичної спілки» (УДС — один з варіантів майбутньої назви організації). Автор

робить висновок, що індивідуалізм та глибокий демократизм заважали українцеві підкорятися своїм керманичам — і народ весь потрапив під владу чужих правителів та царів. Але в умовах демократизації кінця ХХ ст. та скорого здобуття державної незалежності індивідуалізм перетворюється на джерело розвитку нації. Шлях до незалежності Л. Лук'яненко вбачав «у поступовій трансформації окупаційних державних, економічних, громадських інституцій на патріотичні інституції мирними, конституційними засобами» [3, с. 117].

У 1990 р. на установчому з'їзді Української Республіканської партії Українську Гельсінську Спілку було перетворено на партію. Л. Лук'яненко як один із засновників, був обраний її головою. Головною метою партії проголошувалося створення Української незалежної соборної держави як неодмінної умови політичного, економічного та культурного відродження, виведення України з міжнародної ізоляції та посідання нею гідного місця серед вільних народів світу [4, с. 45].

Стосовно подій початку 1990–1991 років Л. Лук'яненко вважав, що Україна здійснила мирну національно-визвольну революцію, в якій розв'язала два великих завдання: вийшла з-під влади Москви і проголосила незалежність України, пододала комуністичну диктатуру і запровадила демократичний лад. Проте національному організмові не вистачало сили замінити колоніальну адміністрацію патріотичною владою, і Україною керують старі кадри. Тому перед Україною поставив завдання здійснити соціальну революцію для заміни комуно-олігархічної влади на українську патріотичну владу [5, с. 7].

У статті «Цивілізаційний вибір України» Левко Григорович писав: «Майбутнє України залежить від українців. Хоч би як ворожі сили діяли проти України, Україна достатньо велика, щоб, здобувши державну волю до боротьби, нейтралізувати антиукраїнські плани» [6, с. 36]. І робить висновки, що за новим мисленням людина може вповні реалізувати свої потенції лише в умовах національної держави, отже національна держава — це необхідна умова для нормального і всебічного розвитку індивідуальності. Перехідний період від старого до нового мислення міг би бути вдвічі коротший, якби держава проводила активну ідеологічну діяльність і сприяла поширенню української національної ідеї. Звідси витікає для всіх свідомих укра-

їнців сформульоване ним завдання: максимально активізувати політико-просвітницьку роботу серед своїх громадян, аби прискорити їхнє прозріння та перетворити їх на активних громадян — захисників правди й справедливості у своєму великому національному домі [5, с. 18–20, 51].

Як народний депутат Левко Григорович розпочинав свою діяльність у складі Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної республіки 1-го скликання у травні 1990 року. Був членом комісії ВР УРСР з питань законодавства і законності, членом Конституційної комісії та заступником голови Народної Ради. Ним також була створена та очолена парламентська група «Незалежність». Л. Лук'яненко — автор Акту про незалежність України від 24 серпня 1991 р. Кандидат у Президенти України на виборах 1991 року (3 місце, 4,7 % голосів). У травні 1992 року склав повноваження депутата і залишив посаду голови УРП у зв'язку з призначенням Надзвичайним і Повноважним послом України в Канаді. Не маючи досвіду дипломатичної діяльності, Л. Лук'яненко у доволі складних умовах спромігся налагодити роботу дипломатичного представництва та плідно співпрацював з представниками української діаспори в Канаді. Ідеологічна спрямованість його діянь в ранзі посла тісно пов'язана з радикальною громадсько-політичною позицією, якої Левко Григорович притримувався в Україні: відданість українській національній ідеї, захист національних інтересів молодій незалежній державі, а також активні дії в зазначеному напрямку.

Після повернення із-за кордону продовжив активну участь у політичному житті країни. Левко Григоровича обрано у 1994 році народним депутатом Верховної Ради України 2-го скликання. Увійшов до складу Комітету законодавчого забезпечення свободи слова та засобів масової інформації, був членом групи «Державність». Припинення депутатських повноважень відбулося у 1998 році у загальному порядку.

З 2002 до 2006 року відбувалася подальша депутатська діяльність Л. Лук'яненка в парламенті України 4-го скликання. Обраний по багатомандатному загальнодержавному округу від виборчого блоку політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко» (№ 5 в списку), він був, зокрема, членом Комітету з питань національної безпеки і оборони.

Відповідаючи на питання читачів в ході відео-інтернет-конференції, що відбулася 28 лютого 2007 р., Левко Григорович розповів, чому опинився у таборі Юлії Тимошенко: «Я не є членом партії «Батьківщина», я належу до Української республіканської партії Лук'яненка. Це партія ідеологічна, вона ставить собі за мету будівництво української України. Я іду цією лінією, а підтримую Юлію Володимирівну Тимошенко, бо підтримую всі сили, які є в опозиції до Партії регіонів та її антиукраїнських союзників. Таку тактику на сьогоднішній день я вважаю правильною» [7].

Як народний депутат Верховної Ради України 5-го скликання Левко Григорович був обраний у 2006 році також від «Блоку Юлії Тимошенко» — виборчого блоку політичних партій «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», «Українська соціал-демократична партія». Член однойменної парламентської фракції. Займав посаду члена Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони. Голова підкомітету з питань жертв політичних репресій Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. Склав депутатські повноваження 15 червня 2007 року та відмовився від висування на позачергових виборах-2007, поспівшись на поважний вік.

Як політичний діяч та народний депутат Л. Лук'яненко послідовно втілював у життя спочатку ідеї здобуття Україною незалежності, а згодом — розбудови української держави на демократичних засадах. Левко Григорович Лук'яненко зробив вагомий внесок у розвиток політичної системи України у новітній час.

Після закінчення політичної діяльності відомий громадський діяч активно зайнявся публіцистичною діяльністю, яку вважав також важливою суспільною справою. В одному з інтерв'ю Левко Григорович висловився наступним чином: «...ті сили, що у мене залишилися, хочу використати з найбільшою користю для України... Я хочу поділитися деякими спогадами... А ще мені не терпиться написати щось політично-філософське» [8]. Зокрема, Л. Г. Лук'яненко планує завершити серію мемуарів про 15-річне ув'язнення «З часів неволі».

Таким чином, процес еволюції світогляду відомого громадсько-політичного діяча пройшов ряд етапів. Перший —

початковий етап — з народження до 1950 р., коли Левко Лук'яненко формувався як особистість під впливом родини, класичної літератури та тогочасної дійсності.

Другий — комсомольсько-партійний етап — 1950–1957 рр. — в достатньо молодому віці хлопець вже визначив своїм головним життєвим орієнтиром боротьбу за незалежність України. Він свідомо підійшов до вибору напрямів громадської діяльності задля досягнення зазначеної мети: здобуття вищої юридичної освіти в Москві та просування по комсомольській та партійній лінії.

Третій — правозахисний етап — 1957–1988 рр. — характеризується кардинальним переглядом світоглядних позицій та переходом до підпільної дисидентської діяльності, яка вважалася Левку Григоровичу більш необхідною та доцільною. Саме на цьому етапі приходять усвідомлення необхідності діяти мирними, конституційними та просвітницькими методами й готувати народні маси до широкого руху за українське національне визволення через створення Української робітничо-селянської спілки (1959 р.) та Української Гельсінської Спілки (1976 р.). В умовах дії державної репресивної політики, яку Л. Лук'яненко сповна відчув на собі, основним видом його громадської діяльності був на той час правозахист як єдиний можливий шлях в умовах тоталітарної держави.

Четвертий — політичний етап — 1988–2007 рр. до сьогодні. Розпочався з участі Левка Григоровича в роботі Української Гельсінської Спілки (1988–1989 рр.) та створення ним Української Республіканської партії (1990 р.). В умовах перебудовчих процесів та демократизації суспільства він доходить висновку, що саме політичний шлях боротьби за незалежність України є цілком можливим та найбільш ефективним. Те, що Україна (за активної участі Л. Лук'яненка) у 1991 році стала незалежною державою, довело правильність висунутої тези. Основну мету, до якої прагнув Л. Лук'яненко, було досягнуто. Однак це не означало для відомого громадського діяча можливості спочивати на лаврах. Його політична діяльність, окрім партійної, продовжувалася у Верховній Раді України, протягом деякого часу на посаді Надзвичайного і Повноважного посла України в Канаді. Ідейні настанови Левка Григоровича змінилися у бік захисту інтересів молоді української держа-

ви, зокрема шляхом вироблення та впровадження національної ідеї, яка могла б об'єднати багатонаціональне українське суспільство. Для цього він навіть з 2006 року співпрацював з ліберальною за ідеологічним спрямуванням політичною силою Ю. Тимошенко, хоча свої ідеологічні уподобання характеризував як консерватизм. Також Л. Лук'яненко активізував просвітницько-публіцистичну діяльність, якою займається у повній мірі й після закінчення політичної кар'єри.

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно підкреслити, що головні світоглядні позиції Левка Григоровича Лук'яненка: необхідність боротьби за незалежність України та захист прав та основних свобод людини було сформовано ще у молоді роки. У подальшому змін зазнавало лише бачення шляхів досягнення основної мети в залежності від історичних реалій — від комсомольсько-партійної та правозахисної діяльності у радянські часи до політичної діяльності у перебудовчій та незалежницькій період розвитку нашої держави. Головним для відомого громадсько-політичного діяча завжди була й залишається доля України як вільної, демократичної та процвітаючої національної держави.

Перспективним у плані подальших розвідок вважається розгляд та аналіз публіцистичної діяльності Л. Лук'яненка як однієї з його багатоманітних суспільно значущих справ.

Література та джерела

1. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників / Лук'яненко Левко // Вітчизна. — 1991. — № 3. — С. 3–5, 9–10, 57–59.
2. Українська суспільно-політична думка в 20 ст. : Документи і матеріали : у 3 т. / [під ред. Т. Гунчака]. — Балтимор-Мюнхен: Сучасність, 1983. — Т. 3: Сучасність. — 381 с.
3. Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України / Олексій Васильович Гарань — К.: Либідь, 1993. — 200 с.
4. Програма Української Республіканської партії // Комуніст України. — 1991. — № 5. — С. 45.
5. Лук'яненко Л. Незнищенність / Лук'яненко Левко. — К.: МАУП, 2004. — 88 с.
6. Лук'яненко Л. Цивілізаційний вибір України / Лук'яненко Левко // Персонал плюс. — 2008. — № 24 (276). — С. 36.
7. Лук'яненко Л. У нас есть полдесятка хороших кандидатов, которые будут лучшими Президентами, чем Ющенко [Електронний ресурс] / Лук'яненко Левко // Интернет-газета From-UA. —

28.02.2007 р. — Режим доступу : <http://www.from-ua.com/politics/ef438c97b1321.html>

8. Лукьяненко Л. Впереди меня ждет меньше, чем позади: предварительные итоги [Электронный ресурс] / Лукьяненко Левко // Майдан. За вільну людину у вільній країні. — Режим доступу: <http://maidanua.org/arch/arch2007/1170746733.html>.

REFERENCES

1. LUKYANENKO, L. (1991) Spovid' u kameri smertnykiv — Confession on death row, Vitchyzna — Motherland. 3. p. 3–5, 9–10, 57–59 (in Ukrainian).
2. GUNCHAK, T. et al. (1983) Ukrayins'ka suspil'no-politychna dumka v 20 st. : Dokumenty i materialy. T.3. — Ukrainian social and political thought in the 20th century : Documents and materials. Volume 3. Baltimore-Munich: Modernity (in Ukrainian).
3. GARAN, O. V. (1993) Ubyty drakona: Z istoriyi Rukhu ta novykh partyi Ukrayiny — Kill the dragon: the history of the movement and the new parties of Ukraine. Kyiv: Lybid (in Ukrainian).
4. ANON. (1991) Prohrama Ukrayins'koyi Respublikans'koyi partyi — The program of the Ukrainian Republican party. *Komunist Ukrayiny* — *Communist of Ukraine*. 5. p. 45 (in Ukrainian).
5. LUKYANENKO, L. (2004) *Neznyschennist'* — *Indestructibility*. Kyiv: the interregional Academy of personnel management (in Ukrainian).
6. LUKYANENKO, L. (2008) Tsyvilizatsiynny vybir Ukrayiny — Civilization Choice of Ukraine. *Personal plyus* — *Staff plus*. 24 (276). p. 36 (in Ukrainian).
7. LUKYANENKO, L. (2007) U nas est' poldesjatka horoshih kandidatov, kotorye budut luchshimi Prezidentami, chem Jushhenko — We have a half-dozen good candidates that will be better Presidents than Yushchenko. *Internet-gazeta From-UA* — *Internet-newspaper From-UA*. 28th February. Available from: <http://www.from-ua.com/politics/ef438c97b1321.html>. [Accessed: 22th October 2014].
8. LUKYANENKO, L. (2007) Vperedi menja zhdet men'she, chem pozadi: predvaritel'nye itogi — Ahead of me waiting for less than behind: preliminary results. *Maydan. Za vil'nu lyudynu u vil'niy krayini* — *Maidan. A Free Person in a Free Country*. 2nd June. Available from: <http://maidanua.org/arch/arch2007/1170746733.html>. [Accessed: 22th October 2014].

Надійшла до редакції 5 листопада 2014 р.